

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ДІТЬМИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

*О.В. Таценко, магістрант,
С.О. Кубицький, кандидат педагогічних наук, доцент*

У статті розглядаються особливості роботи з важковиховуваними дітьми у системі загальноосвітніх закладів освіти. Висвітлено характерні особливості поведінки важковиховуваних дітей, правова і профілактична робота в загальноосвітніх навчальних закладах, робота соціально-психологічної служби школи з важковиховуваними дітьми.

Важковиховуваність, учні, девіантна поведінка, відхилення, профілактика, виховання, педагогічно занедбані діти, педагогічний вплив.

Постановка проблеми. Діти не народжуються важковиховуваними. Важковиховуваність потрібно сприймати як наслідок впливу на суспільство, соціальні інститути виховання та на самих дітей не сприятливих зовнішніх факторів. Причинами такого негативного впливу можуть бути різноманітні соціальні, історичні, політичні та економічні причини, такі як: громадянські (і не тільки) війни, економічний занепад держави, втрата культурних норм, цінностей та ідеалів, негативний вплив ЗМІ тощо.

На сьогодні, проблема важковиховуваності, педагогічної занедбаності дітей не є вирішеною. Як показує практика, серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів дедалі більше стає важковиховуваних. Проблема «важких» класів стає особливо болісною не тільки для міських, а й для багатьох сільських шкіл. Для виходу з цієї ситуації потрібна злагоджена, чітко узгоджена і систематична робота працівників школи, соціальних педагогів, психологів щодо: вивчення інтересів, здібностей, нахилів важковиховуваних учнів і залучення їх до роботи гуртків, спортивних секцій як у школі, так і в позашкільних закладах, робота із батьківським комітетом класу, сім'ями важковиховуваних учнів, неблагополучними родинами (озброєння їх педагогічними знаннями, надання конкретної індивідуальної методичної допомоги); приділяти увагу питанням подолання та запобігання неуспішності школярів, працювати над прогалинами учнів, розвивати їх мислення, увагу, пам'ять, формувати у відстаючих учнів навички раціональної організації навчальної праці; застосовувати індивідуальний підхід до невстигаючих у процесі навчально-виховної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми важковиховуваності у своїх працях розглядали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як:

В. Сухомлинський, В. Оржеховська, О. Пилипенко, С. Кириленко, Б. Кобзар, Є. Литвинов, Ю. Якубова, Н. Лавриненко, М. Московка, М. Іволгін, І. Демєнтьєва, Г. Міньковський, В. Войтко, Ю. Гербеєв, М. Стурова. Психологію важковиховуваних дітей вивчали: М. Алємаскін, М. Боришевський, Л. Виготський, П. Блонський, О. Краковський, Д. Леонтєв, Н. Максимова, І. Нєвський, В. Оржеховська, А. Петровський, Л. Славїна, В. Татенко, В. Чудновський. Вивченням дітей з відхиленнями у поведінці займалися: О. Белїчева, П. Бельський, В. Бехтерев, М. Гернет, Я. Гїлінський, М. Кабанова, Д. Кантер, С. Коен, І. Кон, А. Лічко, Н. Максимова, Р. Мертон, І. Нєвський, І. Сїкорський, Н. Смелзер, Н. Юркевич та ін. На сучасному етапі розвитку педагогіки питання девіацій в Україні досліджують: Г. Карелова, Л. Мостова, Р. Охрімчук. А. Швець та ін.

Метою статті є висвітлення чинників, що сприяють появі важковиховуваних дітей, способи роботи з такими дітьми в загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальноприйнятому розумінні до важковиховуваних відносяться фізично здорові діти, у поведінці яких спостерігаються неорганізованість, недисциплінованість, хуліганство, правопорушення, опір виховним впливам.

Педагогічний словник тлумачить «*важковиховуваність*» як «свідомий або несвідомий супротив дитини цілеспрямованому педагогічному впливу, викликаний найрізноманїтнішими причинами, включаючи педагогічні прорахунки вихователів, батьків, дефекти психічного та соціального розвитку, особливості характеру, інші особистісні характеристики учнів, вихованців, що ускладнюють соціальну адаптацію, засвоєння навчальних предметів і соціальних ролей» [1, с. 27].

Для важковиховуваних дітей характерні такі особливості поведінки:

а) неправильно сформовані потреби – матеріальні потреби переважають над моральними; більшість матеріальних потреб має аморальний характер: для їх задоволення використовують засоби, які не відповідають нормам моралі (паління, вживання алкоголю, наркотиків, крадіжки), що призводить до деградації особистості;

б) у частини цих дітей не розвинені соціально-політичні потреби;

в) важкі діти прагнуть до спілкування з подібними собі, перебувають поза зв'язками з постійними учнівськими колективами;

г) недостатньо розвинена потреба у пізнанні навколишнього світу, погано вчаться, не володіють методами пізнавальної діяльності;

д) перекохані естетичні потреби;

є) не розвинена, засмічена вульгаризмами, жаргонною лексикою мова;

є) спостерігається непослідовність, суперечливість у поглядах і переконаннях;

ж) відсутні чіткі уявлення про норми поведінки, обмежені почуття відповідальності за свої вчинки;

з) вкрай обмежені інтелектуальні інтереси; перевага утилітарних інтересів над духовними позбавляє цих учнів перспективи розвитку, інтелектуального та морального вдосконалення;

и) приховують свою діяльність від батьків, учителів та однокласників [2, с. 33].

Робота школи з «важкими» учнями носить системний характер. Діяльність соціально-психологічної служби є невід'ємною частиною здійснення навчально-виховного процесу в закладі. Вона сприяє формуванню правового світогляду учнів, який включає систему теоретичних поглядів на правила та норми поведінки в суспільстві, навичок правомірної та відповідальної поведінки школярів, вихованню непримиренності до протиправної поведінки однолітків, розвитку соціальної активності учнів.

Соціально-психологічна служба школи у роботі з важковиховуваними учнями враховує особистісно-орієнтовані принципи:

- безумовне прийняття дитини;
- розуміння психічного розвитку підлітка і його самопочуття;
- бачення реальних можливостей кожного учня, а не пред'явлення йому завищених вимог;
- прояв гнучкості в виховній тактиці, яка повинна бути підпорядкована індивідуальним особливостям дитини, а не особистісним поглядам, звичкам та настроям;
- повага до особистості дитини;
- готовність до «діалогу на рівних» [3, с. 56].

Роботу з важковиховуваними та педагогічно занедбаними дітьми, їх перевиховання, необхідно здійснювати в три етапи:

Перший етап – діагностичний (вивчають і аналізують позитивні й негативні якості виховання, умови, що сприяли появі та формуванню негативних якостей, визначають шляхи і засоби нейтралізації негативних проявів та актуалізацію позитивних проявів. Вихователь складає докладну характеристику педагогічно запущеного вихованця);

Другий етап – планування і визначення напрямів роботи. Класний керівник разом з усіма вихователями, які спілкуються з «важким» учнем, розробляє докладний план перевиховання, визначає місце і роль кожного вихователя;

Третій етап – цілеспрямована педагогічна діяльність (здійснюється реалізація означених планів перевиховання конкретної особистості із залученням всіх, хто може позитивно впливати на дитину (батьків, родичів, однокласників, учителів-вихователів та ін.). Координує цю роботу насамперед класний керівник. Здійснюється аналіз соціально-психологічних змін у поведінці вихованця, визначаються нові перспективні лінії) [4, с. 87].

Робота з важковиховуваними дітьми в загальноосвітньому закладі повинна бути комплексною і ставить перед її виконавцями ряд завдань:

1. Дирекція школи вивчає особливості контингенту учнів школи, причини виникнення важковиховуваності, передовий досвід роботи з цими учнями, визначає шляхи вдосконалення роботи з ними та їх сім'ями.

2. Заступник директора по виховній роботі планує виховну роботу з важковиховуваними, неблагополучними сім'ями, координує та узгоджує план школи з планами роботи класних керівників.

3. Класні керівники виявляють та вивчають інтереси, здібності, нахили важковиховуваних учнів, залучають їх до позакласної, позашкільної діяльності.

4. Психолог та соціальний педагог здійснюють психологічну профілактику та корекцію відхилень у поведінці неповнолітніх.

5. Вчитель, вихователь ГПД надають індивідуальну допомогу в діяльності ліквідації прогалин у знаннях.

6. Педагог-організатор залучає до роботи в гуртках, секціях, клубах, товариствах за інтересами в школі, в позашкільних закладах, за місцем проживання.

7. Органи учнівського самоврядування залучають до різних видів громадсько-корисної діяльності, виконання доручень, надають їм шефську допомогу.

8. Батьківський комітет співпрацює з педагогічним колективом та соціальним педагогом в організації педагогічного всеобучу батьків, заслуховує на своїх засіданнях важковиховуваних та їх батьків.

9. Бібліотекар планує розвиток читацьких інтересів важковиховуваних.

10. Медичний персонал дає педагогам відомості про стан здоров'я, попереджає про нервово-психічні відхилення у неповнолітніх.

У системі виховання підростаючого покоління важливе місце мають займати попереджувальні (профілактичні) заходи, які запобігали б масовій появі важковиховуваних дітей. Варто акцентувати увагу на соціальних передумовах попередження появи «важких» дітей, які мають глобальний характер. До них належать: організація здорового суспільства в соціальному і психічному плані; забезпечення достатньої психолого-педагогічної культури батьків. Ці основи закладаються ще в шкільному віці виходячи з соціальної об'єктивності, що кожна молода людина має бути насамперед відповідальним батьком чи матір'ю, а потім фахівцем певної галузі. Створення соціально-педагогічних умов для реалізації та задоволення кожною особистістю своїх інтересів і потреб, подолання в суспільстві рецидивів насильства, жорстокості, обмеження поширення масової культури низької якості та забезпечення високого соціального статусу вчителя в суспільстві [5, с. 113].

Профілактична робота з важковиховуваними дітьми соціально-психологічної служби школи здійснюється на двох рівнях:

Первинному – на цьому рівні охоплені діти, які мають незначні емоційні, поведінкові та навчальні розлади (контроль за відвідуванням учнями занять, виконання правил, залучення до різних видів громадської діяльності, проведення бесід на правову тематику).

Вторинному – спрямована на роботу з важковиховуваними учнями. Вторинна профілактика передбачає раннє виявлення у дітей труднощів у навчанні і поведінці. Головне завдання цього рівня – подолати дані труднощі ще до того, як діти стануть соціально або емоційно некерованими. Вторинна профілактика передбачає роботу не лише з дітьми, але й з педагогічними працівниками, батьками, навчає дорослих стратегії подолання різних труднощів у спілкуванні з дітьми та їх вихованні [6, с. 67].

Виховна діяльність класного керівника в цьому напрямі може здійснюватись за такою орієнтовною програмою.

- Вивчення рівня розвитку класного колективу.
- Вивчення взаємин учнів між собою, з учителями та батьками.
- Вивчення громадської думки, настроїв і традицій класного колективу.
- Вивчення ступеня впливу на учнів неформальних лідерів і мікрогруп.
- Вивчення ступеня впливу на учнів формального активу класу.
- Вивчення індивідуальних психологічних якостей «важких» учнів.
- Анкетування учнів на теми «Ваш клас», «Ви і ваші вчителі», «Ви і ваші батьки».
- Анкетування учнів з відхиленнями у поведінці на тему «Важкий підліток».
- Класні збори на тему «Морально-психологічний клімат у колективі та шляхи його оздоровлення» (за матеріалами анкетування).
- Збори учнів з батьками, учителями на тему «Наші взаємини та їх вплив на успішність і поведінку учнів» (за матеріалами анкетування).
- Засідання активу класу на тему «Про роль активу класу в профілактиці відхилень в поведінці учнів».
- Здійснення активних форм роботи (диспутів, вікторин, літературних і тематичних вечорів, дискусій та ін.), спрямованих на формування в учнів рис загальнолюдської моралі.
- Проведення індивідуальної профілактичної роботи з учнями, що мають відхилення у поведінці, з неформальними лідерами та членами мікрогруп.

Педагогічна корекція може застосовуватися як до окремого учня, так і до групи, всього колективу класу.

Відомості, що отримав класний керівник про провідні інтереси та нахили своїх вихованців, дозволяють йому педагогічно правильно організувати їхню активну діяльність (навчальну, трудову, спортивну, художню, образотворчу) у тих видах, де їхні результати будуть найвищими. При цьому необхідно відзначати будь-які успіхи учнів, оголошуючи про них у класному колективі. Щоб досягти успіху в коригуванні окремих негативних проявів, вад у поведінці учнів, слід встановити контроль за проведенням їх вільного часу, за ходом засвоєння ними норм і правил поведінки і дотриманням їх у школі та вдома.

Педагогові важливо знати належність кожного учня до певних угруповань за межами школи, у разі необхідності своєчасно коригувати, а саме прищеплювати учням навички доброзичливого спілкування, озброювати їх прийомами саморегуляції, самовиховання.

Науковці наголошують на необхідності ранньої діагностики особливостей розвитку дитини з метою вироблення превентивних (профілактичних), корекційних методик запобігання відхилень у її поведінці. Основою профілактики патологічних форм девіантної поведінки у дітей є своєчасна психотерапія сімейних конфліктів, формування здорового способу життя в сім'ї, формування адекватного ставлення батьків до дітей, своєчасна психолого-педагогічна діагностика особливостей поведінки дітей, побудова їхнього психологічного портрету та інші. До основних заходів попередження та корекції відхилень у поведінці неповнолітніх науковці відносять: психологічні, педагогічні, медичні, соціальні, комбіновані [7, с. 56].

Школа має дбати про постійний розвиток педагогічних знань батьків, вдаючись до різних форм та методів роботи, найпоширенішими серед яких є: педагогічний лекторій, педагогічний консилиум, позакласний педагогічний всеобуч, підсумкова річна науково-практична конференція, день відчинених дверей, класні батьківські збори, відвідування батьків удома, листування, консультації батькам, запрошення батьків до школи, тематичні вечори запитань і відповідей, ознайомлення батьків з психолого-педагогічною літературою, університет педагогічних знань, структура якого може складатися з двох блоків: тематичних лекцій та занять з батьками дітей підліткового та юнацького віку.

Висновки. Школа, як один із найбільш значущих у житті дітей соціальних інститутів, відіграє важливу роль у вихованні майбутнього покоління. Педагогічний колектив загальноосвітніх закладів у тісній взаємодії і порозумінні з батьками, у комплексній та цілеспрямованій роботі повинні працювати над проблемою важковиховуваних дітей і в них є всі шанси на успіх. Батьки мають бути зацікавленими і обізнаними в житті своїх дітей, приділяти їм більше уваги. Уникати непорозумінь і коректно здійснювати педагогічний вплив. Соціальний педагог і психолог у складі соціально-психологічної служби школи є сполучною ланкою між закладом освіти і батьками, порадиниками і помічниками батьків і дітей.

Появі важковиховуваних та педагогічно занедбаних дітей має перешкоджати своєчасна профілактична робота класного керівника чи соціального педагога з дітьми групи ризику та їх батьками.

Список літератури

1. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки / О.І. Бондарчук // – К.: МАУП, 2006. – С. 33-62.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко // – К.: Либідь, 1997. – С. 27.
3. Зайченко М.В. Інструментарій соціального педагога / М.В. Зайченко // – К.: Шк. світ, 2011. – С. 114-116.

4. Капська А.Й Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: Посібник /А.Й. Капська // – Тернопіль: Астон, 2010. – С. 56-72.
5. Колесіна Т.Є. Рання профілактика відхилень у поведінці учнів / Т.Є. Колесіна // Проблеми спільної роботи комісії у справах неповнолітніх та органів освіти України: зб. наук.-метод. ст. – К.: Академпрес, 1994. – С. 81-85.
6. Полякова О.М. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація / О.М. Полякова // – Суми: Сум. ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – С. 45-86.
7. Харченко С.Я. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С.Я. Харченко // – Х.: Вид. група «Основа», 2012. – С. 32-37.

В статье рассматриваются особенности работы с трудновоспитуемыми детьми в системе общеобразовательных учебных заведений. Рассмотрены характерные особенности поведения трудновоспитуемых детей, правовая и профилактическая работа в общеобразовательных учебных заведениях, работа социально-психологической службы школы с трудновоспитуемыми детьми.

Трудновоспитуемость, ученики, девіантне поведіння, відхилення, профілактика, виховання, педагогічно занедбані діти, педагогічне вплив.

Children are not born intractable. Behavioral problems should be taken as a result of the impact on society, social institutions and education for the children not favorable external factors. The reasons for this negative impact may be a variety of social, historical, political and economic causes such as civil (and not only) wars, the economic decline of the state, the loss of cultural norms, values and ideals, negative influence of the media etc. Today, the problem of behavior problems, educational neglect of children is not solved. Practice shows that among pupils of secondary schools is becoming increasingly intractable. The problem of "difficult" classes becomes particularly painful not only for the city but for many rural schools. To overcome this situation is needed well-coordinated and systematic work of school personnel, social workers, psychologists about: learning interests, abilities, aptitudes of difficult students and their involvement in work groups, sports clubs both in school and in-school institutions working with parent committees class families intractable pupils disadvantaged families (weapons of pedagogical knowledge, provide specific individual methodological assistance); pay attention to overcoming and preventing the failure of students, to work on the gaps of the students, develop their thinking, attention, memory, to form in slow learners skills of rational organization of academic work, apply an individual approach to pupils losing in the educational work.

Behavioral problems, students, deviant behavior, bias, prevention, education, educationally neglected children, pedagogical impact.